

ks. Andrzej Dobrzyński

Pielgrzymki do Sanktuarium Matki Boskiej Ludźmierskiej

Sobór Watykański II podkreślił miejsce i rolę Maryi w tajemnicy Kościoła. Jest Ona dla ludzi wierzących znakiem przyszłej chwały w niebie oraz „nadzieją i pociechą” w doczesnych zmaganiach. Matka Chrystusa przewodzi Kościołowi w pielgrzymce wiary przez doczesny świat¹. Grupy pielgrzymów przemierzają różne szlaki i trasy, by dotrzeć do miejsc szczególnej czci Matki Bożej. Swoją postawą wyrażają prawdę o żywej obecności Maryi w życiu chrześcijan, wspólnot parafialnych, diecezji, całych narodów i Kościoła.

Kult Matki Boskiej Ludźmierskiej i związany nim ruch pielgrzymkowy ukazuje w jaki sposób Maryja prowadzi lud Podtatrza do Chrystusa. Sanktuarium w Ludźmierzu jest szczególnym świadkiem rodzenia się i rozwoju wiary na ziemiach Podhala, Spisza i Orawy. Rodzą się pytania: jakie wydarzenia historyczne, okoliczności oraz inne czynniki wpłynęły na rozpowszechnienie się kultu Królowej Podhala? W jaki sposób ludzie pielgrzymowali do sanktuarium w Ludźmierzu? Jaką rolę odgrywają pielgrzymki do sanktuarium w umacnianiu wiary i tożsamości regionalnej? Zakończony obchody 600-lecia kultu Matki Boskiej Ludźmierskiej oraz 40. rocznica koronacji łaskami słynącej figury są okazją do podjęcia zagadnienia w oparciu o istniejące już publikacje oraz dane dostępne w Archiwum Parafii Ludźmierz.

W artykule zostanie przedstawiona krótka historia sanktuarium, rozwój ruchu pielgrzymkowego oraz przełomowe momenty w dziejach Ludźmierza, kiedy odbyły się największe zgromadzenia pielgrzymów. Wskażemy na rolę kultury podhalańskiej dla kultu łaskami słynącej statuy Madonny. Pomoże nam to zrozumieć zakorzenienie się pobożności maryjnej w świadomości społeczności lokalnej oraz obecność elementów tradycji regionalnej w kulcie Królowej Podhala. Zwrócimy także uwagę na formy pielgrzymowania i nawiedzania sanktuarium przez pątników.

1. Historia sanktuarium w Ludźmierzu

Wojewoda krakowski, Teodor z Gryfitów, ufundował w 1234 roku pierwszy na Podhalu kościół poświęcony Najświętszej Maryi Pannie. Świątynia miała służyć osad-

nikom przybywającym na górzyste tereny. Duszpasterska piecza została powierzona zakonnikom cysterskim, którzy służyli ze znajomości uprawy roli. Surowy klimat oraz niebezpieczeństwo grasujących na obszarze przygranicznym zbójców spowodowały, że klasztor został przeniesiony do Szczyrzyca. Funkcję duszpasterską pełnili jednak dalej delegowani zakonnicy. Opactwo cysterskie sprawowało patronat nad ludzmierską parafią do 1824 roku. Po nim opiekę duchową nad wiernymi przejęli księża, najpierw z diecezji tarnowskiej, a od 1881 roku z diecezji krakowskiej. Na skutek zniszczenia pierwszej, drewnianej świątyni, w latach 1869-1877 wzniesiono neogotycki kościół murowany istniejący do dziś. Aktu konsekracji dokonał biskup krakowski, ks. kard. Albin Dunajewski, w dniu 15 sierpnia 1890 roku².

Z racji braku historycznych danych odnośnie pochodzenia cudownej figury Matki Bożej, na podstawie specjalistycznych badań określono, że rzeźba Maryi powstała na początku XV wieku i jest dziełem artysty z tzw. szkoły sądeckiej. Pierwszy zachowany dokument potwierdzający kult maryjny w Ludźmierzu pochodzi z 1646 roku. W świadectwie wizytacji parafii z 1765 roku znajduje się pierwszy opis łaskami słynącej figury, sporządzony przez dziekana księdza Zaskalskiego. W roku 1776 przeniesiono statwę Matki Bożej do głównego ołtarza³.

W roku 1934 ludzmierska parafia obchodziła 700-lecie istnienia. Uroczystości przewodniczył metropolita krakowski, książę kard. Adam Sapieha. Staraniem bpa Karola Wojtyły oraz bpa Juliana Groblickiego doprowadzono do koronacji łaskami słynącej figury Matki Bożej⁴. Aktu nałożenia papieskich koron dokonał ksiądz prymas Stefan kard. Wyszyński. Uroczystość odbyła się 15 sierpnia 1963 roku, wpisując się w czas przygotowań do obchodów tysiąclecia Chrztu Polski. W roku 2000, jubileuszowym dla chrześcijaństwa, przeżywano 600-lecie kultu cudownej statuy Matki Boskiej Ludzmierskiej. W dniu 18 maja 2001 roku sanktuarium Królowej Podhala podniesiono do godności bazyliki mniejszej.

2. Historia pielgrzymek do sanktuarium w Ludźmierzu

Ludźmierz przynależy do regionu Podhala, stanowiącego południowe kresy Rzeczypospolitej z górkami pasmami Tatr i Gorców, na pograniczu ze Słowacją, która niegdyś tworzyła region tzw. Górnych Węgier. Położenie topograficzne wpłynęło na fakt, że sława miejsca kultu Matki Bożej wykroczyła poza teren Podhala, przyciągając do sanktuarium mieszkańców terenów sąsiadujących, także obcokrajowców⁵. Świątynia ludzmierska znajduje się w pobliżu handlowego szlaku, który prowadził z Krakowa na Orawę, zyskując w XV i XVI wieku duże znaczenie. Orszaki kupców, podróżujących przez granicę Polski i Węgier, skracali drogę, przechodząc przez Ludźmierz⁶.

Najstarsza legenda, będąca próbą wyjaśnienia powstania kultu Matki Bożej, opowiada o kupcu handlującym węgierskim winem, który zabłądził w okolicach Ludźmierza. Wycieńczony z głodu i znużenia, narażony na niebezpieczeństwo, wzywał pomocy Maryi. Zobaczył światło w kościele, w którym mnisi cysterscy prowadzili

nocne modlitwy. Znalazł ratunek. Z wdzięczności za uratowanie życia ufundował do ludźmierskiej świątyni figurę Najświętszej Panny⁷.

Według najstarszego świadectwa o pielgrzymkach z 1646 roku, sezon odpustów rozpoczynał się w Niedzielę Białą, czyli następującą po Niedzieli Zmartwychwstania Pańskiego, na którą przypadała rocznica poświęcenia kościoła. Wierni Podhala i Podkarpacia, Spisza i Orawy, a także z Węgier gromadzili się w Ludźmierzu, by uczcić to wydarzenie, które wyrażało oddanie ich regionu opiece Matki Bożej. Pielgrzymi przybywali do sanktuarium także w ciągu roku z okazji maryjnych świąt. Świadczą o tym dokumenty z wizytacji biskupich, które miały miejsce w 1727 i 1765 roku. Na podstawie źródeł z XVII i XVIII wieku można wnioskować, że sanktuarium było odwiedzane przez licznych pielgrzymów. Mówi się o „rzeszy wiernych” lub o „nieprzerwanym napływie pątników”. Proboszczowie podkreślali, że opieką duszpasterską obejmują również wiernych z Węgier. Augustyn Ciesielski stwierdza: „Świątynia w Ludźmierzu gromadziła nie tylko ludność polskiego Podhala i Podkarpacia, ale również zastępy mieszkańców Spisza i Orawy oraz obcokrajowców, Słowaków i Węgrów. Świadczą o tym przekazy źródłowe”⁸.

Pielgrzymi nawiedzający Ludźmierz korzystali z cząstkowych odpustów, nadanych przez papieży zakonowi cystersów. Zakonnicy posiadali przyznany im przez opata ze Szczyrzyca przywilej, który zezwalał im, zwłaszcza w okresie wielkanocnym, słuchania spowiedzi pątników z obcych parafii. Według obowiązującej wówczas dyscypliny kościelnej, proboszczowi nie wolno było spowiadać wiernych z obcych parafii bez specjalnego zezwolenia. Tymczasem w Ludźmierzu w okresie odpustów liczba kapłanów zakonnych pomagających w świątyni wzrastała do czterech, a nawet sześciu duszpasterzy⁹. O rozwoju kultu i coraz liczniej przybywających do sanktuarium pielgrzymach świadczy fakt udzielenia w 1890 roku pozwolenia słuchania spowiedzi kapłanom pochodzącym z obcych diecezji. W 1884 roku Stolica Apostolska udostępniła pątnikom możliwość uzyskania odpustu zupełnego w maryjne uroczystości Niepokalanego Poczęcia NMP, Zwiastowania i Wniebowzięcia oraz w święta Narodzenia NMP, Nawiedzenia, Oczyszczenia i święto Matki Bożej Szkaplerznej¹⁰.

W dokumentacji z wizytacji kanonicznych, które miały miejsce w latach 1727, 1765 oraz 1776, znaleźć można informacje o składanych przez pielgrzymów wotach. W testamentach zamożnych gospodarzy Podhala, jak również czcicieli Matki Bożej „z dalekich okolic pochodzących”, znajdują się świadectwa zapisów majątkowych na rzecz sanktuarium, jako wyrazu wdzięczności ludzi za otrzymane łaski. Nabożeństwo do Królowej Podhala wyrażało się także w codziennej pobożności górali, którzy w swych domach czcili wizerunek Madonny. Ludwik Kamiński stwierdził w 1841 roku, że kult Maryi głęboko przenika życie mieszkańców Podhala. „Po dziś dzień góral w każdej złej chwili, w zamyśle czy kupiectwie, wzywa opieki Matki Ludźmierskiej”¹¹.

Ruch pielgrzymkowy do sanktuarium Królowej Podhala trwał nieprzerwanie od wieku XVII, mimo społecznych niepokojów i wojen. W wieku XIX, zwłaszcza w ostatnich dziesięcioleciach, obserwuje się jego nasilenie. Rozkwit przypada na wiek

XX. Wierni z różnych miejscowości, przede wszystkim zamieszkujący w promieniu 40-50 kilometrów, licznie przybywali do sanktuarium. W obrębie diecezji krakowskiej Ludźmierz zajmował drugie miejsce po Kalwarii Zebrzydowskiej pod względem liczby przybywających pątników¹².

Kult ludźmierskiej Madonny i pielgrzymki do sanktuarium stanowiły inspirację dla ludowej i literackiej twórczości. Prawdopodobnie na początku XIX wieku powstała *Pieśń wieczorna do Matki Boskiej Ludźmierskiej*. Była śpiewana w domach, jak również przez grupy pielgrzymów zdążających do sanktuarium. Wiktor I. Gutowski ułożył w 1926 roku Litanię Podhalańską, która jest „utworem literacko-ludowym”, dającym wyraz zaufania pokładanego w nabożeństwie do Królowej Podhala¹³.

Do rozślawienia ludźmierskiej świątyni przyczynił się poeta i pisarz Kazimierz Przerwa-Tetmajer (1865-1940). Kult Matki Boskiej Ludźmierskiej stanowił inspirację do powstania wiersza *Anioł Pański* (1898) oraz zbioru nowel pod tytułem *Na Skalnym Podhalu* (1903-1910). Również Władysław Orkan (1875-1930) nawiązywał do roli sanktuarium ludźmierskiego w życiu mieszkańców regionu Mszany Dolnej i Limanowej. W wierszu *O Janku i Liptaku*, powstałym w 1903 roku, wyznał, że Panna Ludźmierska jest „ucieczką ludzi więcej biednych jak grzesznych”. W powieści *W roztokach* (1903) w barwny sposób opisał pielgrzymkę swych ziomeków z Przysłopia do Ludźmierza. Motyw kultu Królowej Podhala znajdujemy także w wierszu *Cyganie* (1926) Jana Kasprówicza (1860-1926)¹⁴.

3. Historyczne zgromadzenia pielgrzymów w Ludźmierzu

Spśród wielu wielkich uroczystości, jakie miały miejsce w historii sanktuarium ludźmierskiego trzeba wyróżnić dwie, które swoim znaczeniem wykroczyły poza region Podhala i diecezji krakowskiej, wpisując się w dzieje Kościoła polskiego i powszechnego. Są to: uroczystość koronacyjna łaskami słynącej statuy w 1963 roku oraz wizyta Jana Pawła II w sanktuarium Królowej Podhala w 1997 roku. Do tych dwóch wydarzeń, które miały miejsce w Ludźmierzu, dołączyć należy trzecie wielkie zgromadzenie, jakie odbyło się w Nowym Targu w 1979 roku z okazji pierwszego spotkania z papieżem-Polakiem. Obecność figury Madonny Ludźmierskiej podczas tego wydarzenia stanowiła znak żywego kultu maryjnego i jego roli na ziemiach Podhala, Orawy i Spisza.

4. Pielgrzymi znakiem sanktuarium pulsującego życiem

Starania o koronację statuy Królowej Podhala podjął w 1934 roku ówczesny proboszcz, ks. Józef Styrylski. Niestety, zostały one przerwane wybuchem II wojny światowej. Do tego przedsięwzięcia powrócono w 1962 roku. Wtedy administrator parafii, ks. Leonard Harędziński, skierował list do abpa Eugeniusza Baziaka, w którym podjął sprawę koronacji łaskami słynącej figury. Prośbę motywował m. in. rosnącym

Fot. 1.

Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński w czasie koronacji figury Matki Bożej Ludźmierskiej (fot. Archiwum Sanktuarium w Ludźmierzu)

ruchem pielgrzymkowym. Pisał: „Ludźmierz zawdzięcza swą sławę niezwykle gromadnym odpustom (...), podczas których napływają do kościoła tłumy pątników z całej podgórskiej okolicy, aby oddać hołd słynnej od wieków Madonnie Góralskiej. Po wojnie ruch pątniczy nie maleje. Ożywia się nabożeństwo do Ludźmierskiej Matki Bożej. Napływają nowe potwierdzone podziękowania za doznane łaski. Pobożny lud maryjny pragnie, aby wizerunek Podhalańskiej Matki Bożej był ozdobiony papieskimi koronami”¹⁵. Według oceny dokonanej w tamtym czasie, na uroczystość Wniebowzięcia NMP przybywało około 20 tysięcy pielgrzymów, zaś do 4 tysięcy na odpust Matki Bożej Szkaplerznej i Nawiedzenia NMP¹⁶.

Po śmierci abpa Eugeniusza Baziaka (zm. 14 czerwca 1962 r.), wikariusz kapituły, ks. bp Karol Wojtyła, przy współpracy ks. bpa Juliana Groblickiego, prowadził przygotowania do koronacji. W czasie pierwszej sesji Soboru Watykańskiego II (X-XII 1962) bp Karol Wojtyła przedłożył w Stolicy Apostolskiej prośbę o koronację. Odpowiedź była pozytywna. W maju 1963 roku w diecezji krakowskiej rozpoczęły się dni maryjne, których punktem kulminacyjnym, w dniu uroczystości Wniebowzięcia NMP, miała być ludźmierska koronacja. Na poszczególne niedziele, wyznaczające

czas przygotowania, były zapraszane parafie Podhala, Spisza i Orawy. W dniu 5 sierpnia rozpoczęła się nowenna i misje święte¹⁷.

Duchowe przygotowanie wiernych całego regionu do koronacji łaskami słynącej figury Maryi było czasem pogłębionej refleksji nad życiem chrześcijańskim. Przede wszystkim zwracano uwagę na rolę sakramentu chrztu, który łączy ludzi z Chrystusem. Podkreślano, że kult Matki Bożej w znaczący sposób przyczynia się do prowadzenia życia zgodnego z *Ewangelią*. Koronacja ludźmierska stanowiła znamienne wydarzenie wielkiej nowenny, odprawionej przed tysiącleciem Chrztu Polski. Bp Karol Wojtyła napisał w liście z okazji koronacji (10 lipca 1963 r.): „*Żywimy głęboką ufność, że owo zespolenie z Jezusem Chrystusem, którego początkiem jest Chrzest, trwać będzie nadal w życiu naszym osobistym i zbiorowym za sprawą Maryi*”¹⁸.

Na uroczystość koronacji, która odbyła się popołudniu 15 sierpnia 1963 roku, przybyło ok. 200 tysięcy pielgrzymów. Biskup Karol Wojtyła powitał przybyłych biskupów gości na czele z ks. kard. Stefanem Wyszyńskim, kapłanów oraz „*olbrzymią liczbę pątników*” i górali zza Oceanu, którzy – jak powiedział – „*wprawdzie odeszli stąd, ale tu są ich serca*”. Ksiądz Prymas nałożył papieskie korony na cudowną figurę Matki Bożej. W kazaniu nawiązał do tradycji pokoleń górali, pielgrzymujących do sanktuarium: „*Jak Wy dzisiaj, tak całe pokolenia Waszych ojców, dziadków, praojców, przychodziły do Paniienki Ludźmierskiej, szukając pocieszenia i pośrednictwa... Tutaj umacniali swoje poczucie wolności*”¹⁹.

Przygotowanie do koronacji oraz sama uroczystość w Ludźmierzu stanowiły sposobną okazję do ukazania prawdy, że związany z kultem maryjnym ruch pielgrzymkowy nie tylko odzwierciedla sięgającą wstecz tradycję, lecz jest także wyrazem geniuszu wiary ludu Bożego, który Maryję wybrał jako przewodniczkę w drodze do chwały nieba.

5. Kultu Madonny Ludźmierskiej w życiu Podhala

W czasie pierwszej wizyty papieża-Polaka na Podhalu, która miała miejsce w Nowym Targu dnia 8 czerwca 1979 roku, nie mogło zabraknąć ludźmierskiej Madonny. Cudowną figurę przyniesiono w procesji na nowotarskie lotnisko, gdzie wybudowano ołtarz w kształcie góralskiej koliby. Przed ołtarzem postawiono statwę Maryi. Zgromadziło się ok. miliona wiernych. Było to największe zgromadzenie wiernych, którzy, przybywając, by słuchać następcy św. Piotra, otoczyli łaskami słynącą figurę Królowej Podhala. Zarówno Jan Paweł II, jaki i witający go biskup krakowski, wskazali na duchowe znaczenie obecności otoczonej kultem statwy Ludźmierskiej Panny w czasie historycznego spotkania w Nowym Targu.

Kardynał Franciszek Macharski w słowach powitania powiedział, że to spotkanie doszło do skutku dzięki wstawiennictwu Maryi. „*Sprowadziła cię do nas Matka Ludźmierska – zawsze byłeś wiernym sługą Królowej Podhala*”. Słowa te należy rozumieć w kontekście przygotowań do wizyty papieża na Podhalu. Władze polityczne czyniły wiele utrudnień, by wykreślić Nowy Targ z programu pielgrzymki.

Wierni modlili się przez wstawiennictwo Królowej Podhala, by mogli gościć na swej ziemi osobę następcy św. Piotra.

Mszy świętej przewodniczył metropolita krakowski. Jan Paweł II wygłosił kazanie, w którym podziękował za przyniesienie figury Matki Boskiej. Cudowną statwę nazwał „skarbem” świątyni ludźmierskiej. W prostych, lecz trafnych słowach wskazał na związek kultu maryjnego z ludem regionu i jego kulturą. Powiedział, że *„Matka Boska jest zawsze podobna do ludzi ze swego domu”*, i dlatego Matka Boska Ludźmierska jest *„taką prawdziwą gaździną podhalańską”*. Na zakończenie polecił zebranych pielgrzymów Matce Bożej, która *„gazduje i matkuje”* nie tylko w Ludźmierzu, lecz i w wielu innych sanktuariach *„rozłożonych u podnóża Karpat, Beskidów, Bieszczadów i na całej polskiej ziemi”*²⁰.

6. Sanktuarium promieniujące modlitwą Kościoła

Dnia 8 stycznia 1997 roku podano wiadomość, że Jan Paweł II podczas czerwcowej pielgrzymki do Ojczyzny odwiedzi także sanktuarium w Ludźmierzu i będzie przewodniczył modlitwie różańcowej. Przygotowanie duchowe do tego wydarzenia wiązało się z peregrynacją różańca w rodzinach Podhala, Spisza i Orawy. Zintensyfikowano również prace konserwatorskie w świątyni oraz podjęto przygotowywania w otoczeniu sanktuarium, aby można było zgromadzić pielgrzymów. Przeprowadzono roboty wykończeniowe w wybudowanym Domu Pielgrzyma.

W dniu 7 czerwca 1997 roku do Ludźmierza przybyło około 250 tysięcy pielgrzymów z regionu Podtatrza i Podkarpacia, a także z innych części Polski. Obecna była liczna grupa Polonii z USA i Kanady (600 osób) oraz pątnicy ze Słowacji. Oczekując na następcę św. Piotra, pielgrzymi uczestniczyli we mszy św., której przewodniczył biskup Lwowa, ks. kard. Marian Jaworski. Przy ołtarzu polowym, przed łaskami słynącą figurą Pani Ludźmierskiej Jan Paweł II prowadził modlitwę różańcową w języku łacińskim, która była transmitowana przez Radio Watykańskie na cały świat. Po modlitwie wygłosił rozważanie.

Wskazał na rolę sanktuarium Królowej Podhala w życiu polskiego Kościoła, jak również na „charyzmat” tego miejsca, w którym pielgrzymi czerpią ze *„źródła życia duchowego, jakim jest modlitwa różańcowa”*. Do Ludźmierza *„od wieków przychodzili pielgrzymi różnych stanów”*, by na różańcu wypraszać potrzebne łaski. Ojciec Święty zwrócił uwagę, że jedną z najważniejszych rzeczy, jaką bierze pielgrzym na drogę, jest różaniec. Pokolenia pątników przybywających do Królowej Podhala wyrażały swe nabożeństwo przez tę właśnie formę modlitwy. W związku z tym *genius loci* sanktuarium ludźmierskie dostąpiło „wyróżnienia”, stając się miejscem, w którym *„zjednoczyli się wierni całego świata wraz z papieżem na modlitwie różańcowej”*.

Jan Paweł II, który sam określił siebie mianem *„ludźmierskiego pielgrzyma”*, wyraził uznanie za rozbudowę oraz piękny wystrój sanktuarium i jego otoczenia.

Wszystkim dobroczyńcom podziękował za ofiarność złożoną na ten cel, gdyż stanowi to dar dla Maryi i przybywających pątników. Obejmując wzrokiem rzeszę ćwierć miliona przybyłych pielgrzymów, wspominał: „*Od koronacji Matki Boskiej Ludźmierskiej, której dokonał śp. ksiądz prymas kardynał Stefan Wyszyński, nie pamiętam tak wielkiego zgromadzenia*”²¹.

7. Polonia podhalańska pielgrzymuje

Na przełomie XIX i XX wieku rozpoczęła się emigracja ludności Podhala z powodu słabego rozwoju ekonomicznego regionu, przeludnienia i braku pracy zarobkowej. W latach 1891-1913 z obszaru powiatu nowotarskiego wyjechało 6737 osób. Najwięcej wyjeżdżających udało się do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Osiedlali się w miastach, szczególnie w Chicago. Część górali po kilkuletniej nieobecności powróciła do ojczystej ziemi, inni natomiast osiedlili się na stałe na obczyźnie. Do nich w kolejnych dekadach XX wieku dołączali następni rodacy z Podhala, którzy prócz Stanów Zjednoczonych emigrowali także do Kanady²².

W 1928 roku powstały: Stowarzyszenie Podhalan i Związek Podhalan w Północnej Ameryce. Górale za „wielką wodą” pamiętali o Królowej Podhala, obierając Ją za patronkę i powierzając jej swe życie²³. W 1953 roku w Chicago powstał Klub Parafii Ludźmierz, a także Koło „Ludźmierz” Związku Podhalan. Podhalańska Polonia odgrywa znaczącą rolę w propagowaniu za oceanem kultu Matki Boskiej Ludźmierskiej, interesując się życiem sanktuarium oraz wspierając jego rozbudowę²⁴.

Klasztor Karmelitów Bosych w Munster, w stanie Indiana, nosi potoczną nazwę „Amerykański Ludźmierz”. Po wyborze kardynała Karola Wojtyły na Stolicę św. Piotra 16 października 1978 roku, założono komitet budowy kaplicy podhalańskiej. W dniu 20 września 1981 została poświęcona mała kaplica w stylu góralskim, u której stóp spoczął głaz przywieziony z Tatr. W dolnej, głównej części umieszczono rzeźbę Chrystusa frasobliwego, zaś w górnej figurę Królowej Podhala. W dniu 14 sierpnia 1991 roku w Wadowicach Jan Paweł II poświęcił kopię rzeźby Królowej Podhala dla sanktuarium maryjnego w Munster. Została ustawiona w kaplicy kościoła oo. karmelitów. Górale mieszkający w Ameryce corocznie przybywają do Munster na odpust, który odbywa się w niedzielę po 15 sierpnia, by uczcić Matkę Boską Ludźmierską²⁵.

Każdego roku na główny odpust przybywają do Ludźmierza grupy Podhalan ze Stanów Zjednoczonych. Z okazji 25-lecia koronacji cudownej figury Madonny 15 sierpnia 1988 roku przybyła do sanktuarium grupa pielgrzymów, do których dołączyli emigranci z Kanady, Australii i Austrii. W sumie było 200 osób. Ta pielgrzymka dała początek kolejnym grupom, które swą obecnością na odpuscie u Królowej Podhala przyczyniają się do uświetnienia uroczystości i podkreślenia więzi łączącej podhalańską emigrację z sanktuarium w Ludźmierzu. Największa liczba pielgrzymów z USA i Kanady przybyła z okazji wizyty Jana Pawła II w Ludźmierzu w 1997 roku, a także

Fot. 2.

Pielgrzymka Polonii kanadyjskiej (fot. Archiwum Sanktuarium w Ludźmierzu)

na uroczystość 600-lecia kultu łaskami słynącej statuy oraz na I Światowy Zjazd Górali Polskich w roku 2000. Do Ludźmierza przybyło wtedy ok. 600 pielgrzymów zza oceanu. Warto zaznaczyć, że właśnie w 25. rocznicę koronacji ludźmierskiej zorganizowano także pielgrzymkę pieszą z Chicago do Munster. Wzięło w niej udział 70 pielgrzymów²⁶.

Polonia zamieszkała w Kanadzie czci Królowę Podhala w Brampton, w parafii pw. św. Eugeniusza de Mazenoda, prowadzonej przez księży oblatów NMP. Początek nabożeństw sięga roku 1997, kiedy podczas wizyty w Ludźmierzu Jan Paweł II poświęcił kopię łaskami słynącej statuy dla Polonii kanadyjskiej. Figura została umieszczona w kaplicy świątyni. Dnia 21 lipca 2002 roku odbyła się maryjna uroczystość z udziałem polskich biskupów, w tym także z księdza prymasa Józefa Glempa. Z tej okazji zgromadziło się około 5 tysięcy pielgrzymów²⁷.

8. Pielgrzymi w mundurach

Jedyna istniejąca parafia pw. Matki Boskiej Ludźmierskiej powstała 27 kwietnia 1926 roku. Na mocy konkordatu duszpasterstwo ordynariatu polowego, po powia-

Fot. 3.

Brygada Strzelców Podhalańskich w czasie maryjnych uroczystości w Ludźmierzu
(fot. Archiwum Sanktuarium w Ludźmierzu)

domieniu kurii diecezji krakowskiej, dekretem z dnia 27 kwietnia powołało w Bielsku-Białej wojskową parafię pw. Najświętszej Maryi Panny Ludźmierskiej. W kościele garnizonowym w Bielsku-Białej umieszczono figurę Matki Boskiej. Wojskowa parafia obejmowała powiat bielski, żywiecki, oświęcimski, wadowicki oraz makowski. Dnia 15 sierpnia 1938 roku Dywizja Podhalańska jako wyraz kultu złożyła przed Matką Boską odznaki pułkowe. W maryjnych uroczystościach w Ludźmierzu najczęściej uczestniczyła piechota podhalańska oraz szkoła podchorążych²⁸.

Po przełomie politycznym w roku 1989 żołnierze 21 Brygady Strzelców Podhalańskich, stacjonujący na Podkarpaciu, postanowili kontynuować tradycję patronatu Matki Boskiej Ludźmierskiej. W obecnym kościele garnizonowym w Rzeszowie przygotowano kaplicę, ufundowaną przez Związek Gmin Podhalańskich, do której uroczystie wprowadzono kopię łaskami słynącej figury Madonny dnia 2 lutego 2002 roku. Kopię statuy przekazało żołnierzom ludźmierskie sanktuarium. Uroczystości przewodniczył biskup polowy Wojska Polskiego, generał dywizji Sławoj Leszek Głódź²⁹. Brygada Strzelców Podhalańskich uświetnia uroczystość Wniebowzięcia NMP. Szczególnym dniem pielgrzymki żołnierzy do sanktuarium jest święto Narodzenia NMP.

Przed wybuchem II wojny światowej umieszczono kopię figury Królowej Podhala w kościele parafialnym w Szczawie koło Mszany Dolnej. Podczas wojny modlili się przed tym wizerunkiem partyzanci Armii Krajowej z I Pułku Strzelców Podhalańskich. Obrali sobie Maryję za patronkę. Od zakończenia wojny odbywają się w Szczawie corocznie spotkania byłych partyzantów³⁰.

9. Formy pielgrzymowania do sanktuarium w Ludźmierzu

Wśród pątników zmierzających do Ludźmierza dość powszechny był sposób pielgrzymowania grupami, tworząc tzw. kompanie. Pielgrzymi z regionu całego Podtatrza szli pieszo, czasem skracając drogę przez góry, podziwiając przy okazji piękny krajobraz. W wioskach przy drodze zatrzymywali się na posiłek i na nocleg. Spoczynek pątników często miał miejsce w stodołach czy innych pomieszczeniach gospodarstwa. Po przeżyciu uroczystości odpustowej „kompanie” pątników pieszo wracały do miejscowości rodzinnej.

Władysław Orkan opisał pielgrzymkę z Przysłopia w Ziemi Limanowskiej, idącą do Ludźmierza na święto Matki Boskiej Szkaplerznej. Droga ich wiodła przez Gorce. Szli śpiewając i zatrzymując się, by podziwiać Tatry³¹. Pielgrzymi udawali się do Ludźmierza także konnymi zaprzęgami, „półkoskami” lub „platformami”, „na furkach” i „na wozach”. Zamożniejsi gazdowie jechali powozami. Zaprzęgi były odświętnie przystrojone³².

W drugiej połowie XX wieku, kiedy w regionie Podhala zaszły zmiany społeczno-ekonomiczne, pątnicy zaczęli przyjeżdżać samochodami, motorami lub na rowerach. Z końcem wieku XX, zwłaszcza po wizycie Jana Pawła II w sanktuarium Królowej Podhala w 1997 roku, znaczna część pielgrzymów przyjeżdża do Ludźmierza autokarami. Uwzględniając Polonię podhalańską z USA i Kanady, można mówić także o pielgrzymowaniu drogą lotniczą.

Statystyka grup pielgrzymkowych odzwierciedla tendencję wzrostową liczby osób odwiedzających sanktuarium. W roku 1998 było 1300 grup, w tym 10 zagranicznych; w 1999 r. ponad 1400 grup / 20 zagranicznych; w 2000 r.: 1700 grup / 25 zagranicznych; w 2001 r.: 1700 grup / 38 zagranicznych, w 2002 r.: 1850 grup / 25 zagranicznych³³.

Biorąc pod uwagę regionalne i ponadregionalne znaczenie sanktuarium w Ludźmierzu, możemy mówić o dwóch głównych szlakach pielgrzymek grupowych i indywidualnych. Pierwszy wiedzie pątników z różnych miejsc Podtatrza do świątyni Królowej Podhala. Obejmuje przede wszystkim mieszkańców regionu. Sanktuarium jest celem pielgrzymki, jak również miejscem, z którym związane jest lokalne duszpasterstwo maryjne. Drugi szlak uwzględnia ludźmierskie sanktuarium jako jedno z wielu miejsc, nawiedzanych przez pielgrzymów lub turystów, pochodzących spoza regionu Podtatrza, a podróżujących w góry, np. do Zakopanego.

10. Pielgrzymki z regionu Podtatrza

Na podstawie *Kroniki parafii i sanktuarium w Ludźmierzu (1985-2002)* można wyszczególnić pielgrzymki całych wspólnot parafialnych. Pielgrzymki posiadają różny charakter. Są np. na stałe wpisane w kalendarz duszpasterstwa parafii³⁴. Mogą także być podyktowane doraźnym celem duszpasterskim, posiadając wówczas charakter okazjonalny³⁵.

Dość powszechną formą pielgrzymowania są peregrynacje czy to konkretnych stanów czy też profesji. Posiadają charakter bardziej lub mniej trwałe. Niektóre pielgrzymki weszły do tradycji sanktuarium. Na święto Nawiedzenia NMP (31 V) przybywają matki z małymi dziećmi i kobiety oczekujące potomstwa. W święto Narodzenia NMP (8 IX) przychodzą rolnicy, by uczcić Matkę Boską Żytosiewną i wziąć udział w podhalańskich dożynkach. Dwa razy w roku do sanktuarium przybywają ludzie chorzy i w podeszłym wieku. Ma to miejsce w święto Matki Bożej z Lourdes dnia 11 lutego, obchodzone jako Światowy Dzień Chorych, oraz we wspomnienie Matki Bożej Uzdrawienia Chorych, przypadające na początku lipca. Pielgrzymka ludzi trudniących się hodowlą owiec przypada również dwa razy do roku; na wiosnę, z końcem kwietnia, i jesienią, z końcem października. Jest to tzw. święto bacowskie. Nową tradycją są pielgrzymki samorządowców, strażaków i leśników³⁶.

Duszpasterze i katecheci regionu Podhala uczą dzieci i młodzież łączyć przeżywanie doniosłych wydarzeń religijnych z wizytą u Matki Boskiej Ludźmierskiej. Dzieci, które przyjęły I Komunię świętą, nawiedzają świątynię Królowej Podhala wraz z rodzicami i katechetami. Pielgrzymka ma charakter dziękczynny. W czasie jej trwania odbywa się obrzęd poświęcenia różańców dla dzieci. Liczba tych pielgrzymek stanowi ok. 4,5% wszystkich przybywających do sanktuarium grup. W zorganizowany sposób przybywa do sanktuarium także młodzież dorastająca, przygotowująca się do sakramentu bierzmowania lub dziękująca za jego otrzymanie.

Od połowy lat 80. XX wieku młodzież parafii regionu Podhala, Spisza i Orawy przychodziła do Ludźmierza w tzw. Gwiazdzistej Pielgrzymce. Zorganizowane grupy rozpoczynały pielgrzymkę w swoich miejscowościach, po czym zdały do sanktuarium, gdzie młodzi zebrani wokół łaskami słynącej figury Madonny, doświadczali poczucia wspólnoty. Ta forma pielgrzymowania przerodziła się od roku 1998 w pielgrzymkę „*Sursum Corda*”, idącą z sanktuarium na Krzeptówkach w Zakopanem do Ludźmierza. Jest ona organizowana dla upamiętnienia wizyty Jana Pawła II na Podhalu w czerwcu 1997 roku. W pielgrzymce pieszej bierze udział ponad 1000 osób. Obserwowany jest wzrost popularności pielgrzymki. W roku 2003 wzięło w niej udział ok. 2000 uczestników.

Do Królowej Podhala przybywają również maturzyści, by prosić o pomyślne zdanie egzaminu, a także studenci z Podhala, Spisza i Orawy, którzy z końcem września przyjeżdżają do Ludźmierza. W czasie letnich wakacji sanktuarium jest często nawiedzane przez grupy dzieci i młodzieży, przebywających na rekolekcjach lub na

Fot. 4.

Mieszkańcy Podhala w czasie święta bacowskiego w Ludźmierzu
(fot. Archiwum Sanktuarium w Ludźmierzu)

wypoczynku w górach. W okresie lata szczególnie zauważalna jest obecność członków ruchu oazowego „Światło-Życie” oraz ruch „Rodzin Nazaretańskich”³⁷.

Należy podkreślić związek kultu Matki Boskiej Ludźmierskiej z Bractwami Żywego Różańca oraz Związkiem Podhalań. Członkowie tych dwóch organizacji nie tylko często nawiedzają Ludźmierz przy różnych okazjach, lecz także troszczą się o świątynię Królowej Podhala i o jej otoczenie jak o najcenniejszy skarb, który trzeba przekazać następnym pokoleniom Podhalań, jako świadectwo żywej wiary i miłości do ojczystej ziemi i tradycji³⁸.

11. Pielgrzymki spoza regionu Podhala

Sanktuarium Królowej Podhala jest wybranym celem zorganizowanych pielgrzymek parafialnych. Pielgrzymka jednoczy wspólnotę i pogłębia kult maryjny³⁹. Częściej do Ludźmierza zaglądają z wizytą grupy lub indywidualni pątnicy, dla których nawiedzenie sanktuarium jest jednym z zaplanowanych punktów szerszego programu pielgrzymki. Można wskazać dwa główne szlaki. Pierwszy obejmuje pielgrzymki spoza województwa małopolskiego, zdążające do Krakowa, a dalej do Kalwarii Zebrzy-

dowskiej i do Zakopanego. Drugi szlak obejmuje pielgrzymki z terenu Małopolski i wiedzie poprzez miejsca kultu Podkarpacia od Krakowa do Zakopanego, od ziemi żywieckiej i bielskiej po ziemię sądecką⁴⁰.

Analizując statystyki z lat 1998-2002, dostrzegamy, że średnia liczba pielgrzymek zagranicznych stanowi ok. 1,5% wszystkich grup przybywających do Ludźmierza. Przyjeżdżają pielgrzymki przede wszystkim ze Słowacji, również z Niemiec, Francji, Stanów Zjednoczonych, a nawet pielgrzymi z Japonii⁴¹. Godnym zaznaczenia jest również obecność na wielkich uroczystościach w Ludźmierzu kapłanów pochodzących z Podhala, a pracujących zagranicą⁴².

12. Pobyty w sanktuarium

Na początku wieku XX pątnicy najliczniej przybywali z okazji uroczystości Matki Bożej Szkaplerznej (16 lipca), Wniebowzięcia NMP (15 sierpnia) oraz Narodzenia NMP (8 września)⁴³. Ksiądz proboszcz Piotr Krawczyński skierował w 1901 roku prośbę do ks. kard. J. Puzyny o pozwolenie odprawiania mszy św. w czasie głównych odpustów równocześnie w kościele i na cmentarzu, aby uniknąć wypadków z powodu wielkiej ilości pielgrzymów⁴⁴. Władysław Orkan swym opisem potwierdza istniejące u początku wieku trudności z miejscem dla pątników: „*Z dalekich stron poprzychodzili, nie mają się nawet kany podziąć, bo kościół nie pomieści w sobie tyle narodu. Na polu stoją, na cmentarzu, a jeszcze im za ciasno...*”.

Budzący się u początku wieku regionalizm znajdował w Ludźmierzu swój szczególny wyraz, gdzie górale przez swoje stroje i obyczaje pielęgnowali podhalańską kulturę. Tłumnie przeżywane uroczystości maryjne tworzyły sprzyjającą okoliczność rozwijania lokalnych tradycji⁴⁵.

Jan Popiel, obserwując odpust w 1962 roku, wskazał na barwne góralskie stroje mężczyzn i kobiet, atmosferę święta religijnego i lokalnej społeczności, podtrzymywanie więzi rodzinnych i przyjacielskich, możliwość rozmowy i wymiany poglądów. Podkreślił rolę formacji religijnej pątników przez przystępowanie do sakramentów, słuchanie kazania i prywatną modlitwę⁴⁶.

W latach 1987-1997 nastąpiła rozbudowa sanktuarium. Powstał ołtarz polowy w stylu podhalańskim, wieczerzik, krużganki, stacje Drogi Krzyżowej, odbudowano studzienkę, zainstalowano nowe dzwony i oddano do użytku Dom Pielgrzyma z sześćdziesięcioma miejscami noclegowymi oraz sklepik z pamiątkami. W latach 1999-2001 powstał ogród różańcowy, pomnik „Modlitwa Jana Pawła II”, parking oraz restauracja „Tęcza”⁴⁷. Na skutek podjętej modernizacji sanktuarium stało się miejscem, gdzie pielgrzym może przeżyć chwile religijnego skupienia.

Podkreślenia wymaga fakt wysiłku organizacyjnego ludźmierskiej parafii, liczącej 3300 mieszkańców, która choćby tylko z okazji odpustu 14-15 sierpnia przyjmuje ok. 25-30 tysięcy pątników⁴⁸.

13. W miejscu żywej wiary i kultury

Sanktuarium ludźmierskie stanowi przykład owocnego związku między wiarą, a kulturą. Może inspirować inne ośrodki duszpasterskie w umiejętnym poszukiwaniu dróg inkulturacji Ewangelii w środowiskach lokalnych. Proces, w którym Kościół integruje przesłanie ewangeliczne z rozumieniem kultury, pomaga człowiekowi dojrzać do odpowiedzialności zarówno za wyznawaną religię, jak również za tradycję i kulturę własnej społeczności⁴⁹.

Wśród postulatów sformułowanych przez II Polski Synod Plenarny (1991-1999) wobec duszpasterstwa w sanktuariach maryjnych znajduje się wskazanie, aby miejsca kultu stanowiły dla pielgrzymów również okazję do uczenia się historii i kultury narodowej. Postulat ten istotnie jest ważny. Wpisuje się on w troskę Kościoła, aby ruch pielgrzymkowy nie został zredukowany do pewnej formy religijnej turystyki, lecz był „czasem rekolekcji w drodze i duchowego wzrastania”⁵⁰. U tronu Królowej Podhala górale w naturalny sposób wyrażają swoją wiarę, jak i podhalańską tradycję, krzewiąc regionalną kulturę, zapisując ważne i piękne karty historii Kościoła i Polski. Spotkanie z wiarą i kulturą małej ojczyzny, jaką jest Podhale, może stanowić dla pielgrzymów odwiedzających Ludźmierz pouczającą katechezę.

Jan Popiel, pisząc w 1962 roku cytowany tu felieton, zwrócił uwagę na rolę podhalańskiej kultury w kulcie Matki Boskiej Ludźmierskiej. Pod koniec artykułu autor zapytał, czy proces industrializacji Podhala, zmieniający strukturę ludności z rolniczej na wielozawodową oraz rosnąca turystyka nie pociągną za sobą przemiany w religijności i kulturze ludzi tego regionu. Wskazał wtedy, że ważną rolę w tym procesie ma do odegrania ludźmierskie sanktuarium. Jako „żywy duchowy ośrodek” obejmujący swym działaniem wszystkich mieszkańców Podhala, może stanowić czytelny znak i punkt odniesienia dla wiary i kultury lokalnej społeczności. Wyraził ufność, iż Sobór Watykański (1962-1965), wskaże drogi rozwoju duszpasterstwa, by w epoce wielu przemian i trudności sanktuarium Królowej Podhala stanowiło centrum religijnej odnowy i inspiracji dla całego regionu⁵¹.

W historii drugiej połowy XX wieku, szczególnie od dnia koronacji, która przypadła na czas między pierwszą a drugą sesją Soboru Watykańskiego II, sanktuarium w Ludźmierzu stało się promieniującym ośrodkiem kultu maryjnego i ważnym centrum krzewienia kultury regionalnej. Wokół tronu Królowej Podhala skupiało się, niczym w soczewce, wiele inicjatyw duszpasterskich i przedsięwzięć społeczno-kulturalnych. Poznając bliżej różnorodność wzajemnych relacji między wiarą i kulturą regionu, jakie znajdujemy w życiu ludźmierskiego sanktuarium, można się przekonać, że jest to miejsce, w którym owocnie realizowane jest wezwanie Soboru Watykańskiego II o rozwijanie dialogu Kościoła z kulturą⁵².

W dniu 19 października 1975 roku w sąsiedztwie sanktuarium otwarto dom Związku Podhalań. Ta bliskość topograficzna świątyni i domu podhalańskiego wyraża bliskość duchową i zbieżność celów instytucji Kościoła i instytucji społecznej, służącej

kulturze regionu. Wiele przedsięwzięć można było zrealizować dzięki współpracy sanktuarium i Związku Podhalań⁵³.

W religijność mieszkańców regionu wpisany jest kult Matki Boskiej Ludźmierskiej. Od 1981 roku, w drugiej połowie sierpnia z Ludźmierza wyrusza piesza pielgrzymka góralska na Jasną Górę. W roku maryjnym 1987-1988 rodziny Podhala, Spisza i Orawy przyjęły w domach kopię figury Gaździny Podhala. Peregrynacja różańca w rodzinach regionu odbyła się dwukrotnie: przed papieską wizytą w 1997 roku oraz w Roku Różańca, czyli 2003 roku. Organizowane są nabożeństwa maryjne z udziałem parafii z całego regionu, dni skupienia dla Bractw Różańca i Akcji Katolickiej oraz dla samorządów i liderów społeczności lokalnej, także rekolekcje dla przedsiębiorców i pracodawców⁵⁴.

Również w kulturze regionalnej kult Królowej Podhala znajduje swoje odzwierciedlenie. Dnia 26 września 1992 roku po raz pierwszy wykonano *Nieszpory ludźmierskie* Jana Kantego Pawluśkiewicza do tekstu Leszka Aleksandra Moczulskiego. W roku 1993 zorganizowano po raz pierwszy konkurs poezji religijnej. Większość nadesłanych utworów była napisana w gwarze góralskiej. Funkcję przewodniczącego jury pełnił ks. prof. Józef Tischner, pochodzący z Podhala. Po śmierci tego kapłana i filozofa konkurs poetycki został nazwany jego imieniem. Przy świątyni organizowane są także wystawy malarskie, np. *Matka Boska wśród nas* (1995 r.) i *Gaździnie Podhala w hołdzie* (1998 r.), oraz sympozja np.: *Wokół Evangelium vitae Jana Pawła II* (1998 r.), sympozjum studium dziennikarskiego⁵⁵.

Wymownym znakiem głębokiej więzi pomiędzy wiarą i kulturą regionu były uroczystości 600-lecia kultu Matki Boskiej Ludźmierskiej, które połączono z I Światowym Zjazdem Górali Polskich. Kulminacyjne wydarzenia nastąpiły 14 i 15 sierpnia 2000 roku. „Przesłanie na nowe tysiąclecie” zaczynało się w wymowny sposób: „*My górole – świadomi swojej tradycji i kultury, wierni Bogu i Rodnej Ziemi, stający przed Tobą, ukochana Matko Ludźmierska...*”. Po tych słowach nastąpiło ślubowanie wierności dziedzictwu wiary i tradycji, otrzymanemu od poprzednich pokoleń. W liście z okazji uroczystości Jan Paweł II napisał do uczestników: „*Chcielście się spotkać w tym sanktuarium, w domu Gaździny Podhala, aby raz jeszcze podkreślić, jak bardzo Ją kochacie i chcecie, aby zawsze była ze swoim Synem obecna w waszym życiu*”⁵⁶.

14. Podsumowanie

Należy podkreślić istotne elementy i okoliczności, jakie towarzyszyły kształtowaniu się ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium Królowej Podhala w Ludźmierzu. Zasadniczo można wyróżnić trzy elementy: 1) wydarzenia historyczne, 2) rolę sanktuarium w kulturze i w duszpasterstwie regionu Podhala, 3) położenie geograficzne sanktuarium.

Od początku chrześcijaństwa na ziemiach Podtatrza Ludźmierz odgrywa znaczącą rolę, jako najstarszy i centralny ośrodek religijny. Fakt, że stanowi nie tylko

„kolebkę”, lecz także pulsujące „serce” Kościoła katolickiego na Podhalu, Orawie i Spiszu jest w znacznej mierze owocem trwającego od sześciu stuleci maryjnego kultu. Koronacja, dwie wizyty Jana Pawła II na Podhalu, obchody 600-lecia kultu oraz podniesienie świątyni w Ludźmierzu do rangi bazyliki mniejszej podkreślają historyczną rolę sanktuarium.

Orędzie Ewangelii zawiera przesłanie o Matce Bożej. Kościół głosząc zbawienie, wskazuje na przykład Maryi, która najpełniej współpracowała z Bogiem w realizowaniu Jego planu. Lud wierny rozpoznaje w Najświętszej Pannie Matkę, która może wyprosić wiele łask i która rozumie ludzkie sprawy. Pokolenia pielgrzymów przybywających licznie na odpusty do Ludźmierza i przy innych okazjach religijnych stanowią świadectwo, że kult maryjny jest istotnym nurtem życia Kościoła.

Sanktuarium ludźmierskie jest zarazem jakby „oknem” wiary, przez które wierni mogą zobaczyć tajemnicę Kościoła. Mogą spojrzeć w przeszłość, by zobaczyć ślady religijności minionych pokoleń pielgrzymów. Spotkanie z żywą wiarą chrześcijan, nawiedzających obecnie świątynię maryjną, napełnia nadzieją na przyszłość. Przez to „okno”, jakim jest sanktuarium można zobaczyć także szerokie horyzonty Kościoła powszechnego. Pielgrzymi biorący udział w koronacji, w spotkaniach z Janem Pawłem II w Nowym Targu i w Ludźmierzu stali się świadkami tajemnicy Kościoła, w której lokalny i regionalny charakter wspólnoty wiernych znajduje swe wypełnienie w tym, co wspólne całemu Ludowi Bożemu. Tytuł bazyliki mniejszej stanowi pieczęć potwierdzającą, że sanktuarium ludźmierskie jest szczególnym miejscem doświadczenia Kościoła.

Znaczenie pobożności maryjnej dla kultury regionu zostało też ujęte w tytułach łaskami słynącej figury Madonny: Matka Boska Ludźmierska, Królowa Podhala, Gaździna Podhala. Wyrządzają one związek kultu z regionem Podhala i życiem miejscowej ludności. Sanktuarium ludźmierskie jest przykładem, jak żywotna może stać się więź pomiędzy wiarą chrześcijańską a kulturą regionalną. Człowiek wierzący szuka dróg, aby religijność kształtowała jego osobistą kulturę, a także lokalnej społeczności, w której żyje. Kultura zostałaby zaś pozbawiona istotnego wymiaru, gdyby nie znajdowała form wyrazu także poprzez religijność, zarówno indywidualnej osoby, jak i wspólnoty ludzi. Kult Matki Boskiej Ludźmierskiej i organizowane pielgrzymki odgrywają ważną rolę w umocnieniu tożsamości zarówno Podhalan, jak również podhalańskiej Polonii, przebywającej na emigracji. Dla pielgrzymów nie związanych z Podtatrzem przez pochodzenie czy zamieszkanie, Ludźmierz oprócz przeżycia religijnego, może stanowić miejsce „katechezy” na temat relacji pomiędzy wiarą a kulturą.

Położenie geograficzne przy dawnym szlaku handlowym, na obszarze przygranicznym, w górskim regionie miało także wpływ na rozwój i charakter kultu Matki Boskiej Ludźmierskiej. W obecnym czasie, kiedy rośnie znaczenie „małych ojczyzn” czy też gdy więcej mówi się o tzw. euroregionach, sanktuarium jest świadectwem chrześcijańskiej tożsamości mieszkańców Podhala.

Położone w malowniczej kotlinie nowotarskiej, z rozpościerającą się panoramą Tatr i Gorców, przyjmuje pielgrzymów przybywających z daleka i bliska, jak również

zaprasza odpoczywających w górach turystów. Dokonana rozbudowa sanktuarium oraz podejmowane inicjatywy duszpasterskie stwarzają warunki do owocnego przeżycia chwil skupienia i modlitwy w domu Matki Boskiej Ludźmierskiej, Gaździny Podhala.

Przypisy:

¹ Sobór Watykański II, *Lumen Gentium* nr 68.

² Por. B. Przybyszewski, *Matka Boska Ludźmierska*, „Tygodnik Powszechny” 30, 1962, s. 1; K. Bukowski, *Gaździna Podhala*, Kalwaria Zebrzydowska 1991, s. 22-23, 28. Świątynia w Ludźmierzu nie posiadała statusu kościoła parafialnego. Pierwsza wzmianka o parafii Ludźmierz pochodzi z XV wieku, por. B. Kumor, *Parafie podhalańskie* [w:] M. Adamczyk (red.), *Dzieje miasta Nowego Targu*, Nowy Targ 1991, s. 59, 64.

³ Por. B. Przybyszewski, *Matka Boska Ludźmierska*, *op. cit.*, s. 2; por. A. Dziadkowiec, *Kult Matki Boskiej Ludźmierskiej*, mps PAT, Kraków 1996, s. 41, 45.

⁴ Por. A. Ciesielski, *Kult Matki Boskiej w Ludźmierzu i Jej łaskami słynącej statuy z XV wieku*, „Nasza Przeszość” 17, 1962, s. 89. W kazaniu wygłoszonym w Ludźmierzu 15 sierpnia 1964 r. bp K. Wojtyła wskazał na rolę bpa J. Groblickiego w przygotowaniu koronacji: „Cieszę się z obecności Księdza biskupa Juliana Groblickiego z Krakowa, któremu Ludźmierz tak wiele zawdzięcza. Przecież to była jego myśl, a także Jego wysiłek, ta zeszłoroczna koronacja. To on o to zabiegał i on to przygotował. Cieszę się, że jest tutaj i dzisiaj i że może po roku oglądać owoce swoich zabiegów i swoich prac” (tekst kazania w Archiwum Parafii Ludźmierz). W dalszej części artykułu Archiwum Parafii Ludźmierz będzie zaznaczane skrótem APL.

⁵ Por. H. Ruciński, *Stosunki z Węgrami* [w:] M. Adamczyk (red.), *Dzieje miasta Nowego Targu*, *op. cit.*, s. 141.

⁶ W interesie Nowego Targu było, aby kupcy nawiedzali miasto. Handlujący zaś starali się omijać miasta, które nie leżały im po drodze. Król Zygmunt I Stary zakazał kupcom i woźnikom omijania Nowego Targu, por. S. Kuraś, *W epoce piastowskiej i jagiellońskiej* [w:] M. Adamczyk (red.), *Dzieje miasta Nowego Targu*, *op. cit.*, s. 53-54.

⁷ Por. A. Ciesielski, *Kult Matki Boskiej w Ludźmierzu*, *op. cit.*, s. 93, 100.

⁸ Por. *ibidem*, s. 93-94; por. J. Mikrut, *Koronowane obrazy i figury Matki Bożej w Archidiecezji Krakowskiej*, mps PAT, Kraków 1985, s. 81. K. Przerwa-Tetmajer, który spędził w Ludźmierzu lata młodości, pisał, że „na odpusty 15 sierpnia i 8 września nie tylko z Nowotarszczyzny i Podhala, ale z za gór, od zagórzan, z Orawy, ze Spiżu ludzie ciągną. Na Matkę Bożą Różańcową tysiące ludu schodzi”, K. Tetmajer, *Na Skalnym Podhalu*, s. 259, 283. W. Orkan opisał pielgrzymkę swych rodaków z Ziemi Limanowskiej – do sanktuarium ludźmierskiego z okazji odpustu na Matkę Bożą Szkaplerzną. Pisał: „*chmara ludu idzie do Ludźmierza... ze Mszany, z Dobrej, z Lubomierza*”. W czasie procesji można było zobaczyć „*górali zakopiańskich i z Poronina, z Czarnego Dunajca, Klikuszowej, Nowego Targu i Chochołowa... Zresztą któż doliczyłby się miejscowości, z jakich pątnicy przyszli*”. Pielgrzymów było tak dużo, że „*ścisk taki... ani drgnąć, ani ręką ruszyć... mali chłopczy*”

wdrapywali się na lipy i jesiony, żeby wydostać się z ciżby”, cytat za A. Ciesielski, *op. cit.*, s. 100-101; por. K. Bukowski, *Gaździna Podhala*, *op. cit.*, s. 82-83.

⁹ Por. A. Ciesielski, *Kult Matki Boskiej w Ludźmierzu*, *op. cit.*, s. 94 n. 39.

¹⁰ Por. B. Przybyszewski, *Matka Boska Ludźmierska*, *op. cit.*, s. 2.

¹¹ Por. A. Ciesielski, *Kult Matki Boskiej w Ludźmierzu*, *op. cit.*, s. 98-99.

¹² Por. tamże, s. 94. O popularności pielgrzymek do Ludźmierza może świadczyć wypowiedź Józefa Kantora, który pisał w roku 1906, że każdy góral stara się raz w roku odwiedzić sanktuarium, por. G. Mosio, B. Skoczeń-Marchewka, *«Osiadłaś tutaj między góralami» – wpływ kultu Matki Boskiej Ludźmierskiej na umacnianie się regionalizmu podhalańskiego* [w:] *Rada Krajowa Regionalnych Towarzystw Kultury, Regionalizm – Kultura – Kościół*, Ciechanów 1998, s. 73.

¹³ Por. A. Ciesielski, *Kult Matki Boskiej w Ludźmierzu*, *op. cit.*, s. 101.

¹⁴ Zob. K. Bukowski, *Gaździna Podhala*, *op. cit.*, s. 50-115 (Antologia tekstów).

¹⁵ List ks. L. Harędzińskiego jest przechowywany w APL. W związku z koronacją powstały dwa opracowania, które jednak nie zostały opublikowane i znajdują się w APL; L. Wyrostek, *W sprawie koronacji Matki Boskiej Ludźmierskiej*, mps (1939); Cz. Krupa, *Kościół i parafia w Ludźmierzu na tle historii Podhala*, mps (1950).

¹⁶ Por. *Sanktuaria maryjne archidiecezji krakowskiej*, mps (b.a.) PAT, s. 55-56.

¹⁷ Por. K. Bukowski, *Gaździna Podhala*, *op. cit.*, s. 34-35. „Porządek tych nawiedzeń był zwykle następujący: Ksiądz proboszcz ludźmierski witał zgromadzonych pielgrzymów, następowała procesja maryjna wokół kościoła, przywitalne słowo z ambony, uroczysta suma, odprowadzona przez duszpasterza nawiedzającej parafii, kazanie wygłoszone przez kapłana-pielgrzyma, pożegnanie. Wierni przystępowali do sakramentów świętych, śpiewali pieśni ogólne i «własne» pod kierownictwem swoich organistów”, Uroczystości koronacyjne w Ludźmierzu. Przygotowanie dalsze, mps, (APL).

¹⁸ Por. K. Wojtyła, *Matka Boska Ludźmierska*. (Fragmenty listu pasterskiego) „Tygodnik Powszechny”, 34:1963, s. 1. Przed koronacją ks. bp Karol Wojtyła skierował list zaadresowany do całej archidiecezji krakowskiej, datowany na dzień 10 lipca 1963 r., przeznaczony do odczytania we wszystkich kościołach w niedzielę 28 lipca 1963 r. Po koronacji ks. bp K. Wojtyła skierował list do parafii Podhala, datowany na wrzesień 1963 r., do odczytania w jedną z niedziel października. Oba listy znajdują się w APL.

¹⁹ Por. K. Bukowski, *Gaździna Podhala*, *op. cit.*, s. 35. O udziale w uroczystości pielgrzymów z Klubu Parafii Ludźmierz z Chicago, por. W. Wnuk, *Górale za wielką wodą*, Warszawa 1985, s. 134-135.

²⁰ Por. J. Ożóg, M. Bednarz, J. Żukowski (red.), *Gaude Mater Polonia*, Kraków 1982, s. 187-193.

²¹ *Kronika parafii i sanktuarium w Ludźmierzu*, (APL).

²² Emigracja z Podhala do Ameryki Północnej rozpoczyna się w latach 90. XIX wieku; por. W. Wnuk, *Górale za wieka wodą*, *op. cit.*, s. 17 i 23-25. Emigracja przybierała także charakter

sezonowy. W poszukiwaniu pracy Podhalanie udawali się na Węgry lub do Królestwa Polskiego, w małym stopniu do Niemiec, por. B. Czajeczka, *Miasto w latach 1867-1918. (Emigracja)* [w:] M. Adamczyk (red.), *op. cit.*, ss. 296-297. M. Wańkiewicz opisał rodzinę Gąsiorów, która na obczyźnie wiernie czciła Matkę Boską Ludźmierską. K. Bukowski zamieszcza znaczące fragmenty; zob. K. Bukowski, *Gaździna Podhala, op. cit.*, s. 116-124.

²³ Wybierający się do Ameryki przybywali przed wyjazdem z pielgrzymką do Ludźmierza, przystępowali do sakramentów Pojednania i Eucharystii, prosili Matkę Najświętszą o szczęśliwą podróż i dobry zarobek. Po osiedleniu się i znalezieniu pracy, przysyłali intencję mszalną, dziękczynną, dołączając stypendium z pierwszych zarobionych pieniędzy; por. B. Skoczeń-Marchewka, *Na 600-lecie biją dzwony. Kult Matki Boskiej Ludźmierskiej*, Kraków 1995, s. 20. W. Wnuk opisuje posiedzenie klubu ZPPA: „*Po odmówieniu modlitwy, kończącej się wezwaniem: «Matko Boska Ludźmierska – módl się za nami» - przystąpiono do normalnego porządku obrad...*”, W. Wnuk, *op. cit.*, s. 196.

²⁴ Por. B. Gancarz, *Polonia*, „Gość niedzielny”, 32:2001, s. 4. Przykładem zainteresowania górali w Ameryce życiem sanktuarium ludźmierskiego jest współpraca w przygotowaniu jubileuszu 600-lecia kultu cudownej figury, który przypadał na rok 2000. W Ameryce zawiązał się komitet jubileuszowych obchodów, który włączył się w przygotowanie uroczystości zarówno w Ludźmierzu, jak również w Stanach Zjednoczonych. Na temat powstania Koła nr 38 „Ludźmierz” ZPPA; por. W. Wnuk, *op. cit.*, s. 280.

²⁵ Por. G. Mosio, B. Skoczeń-Marchewka, „*Osiadłaś tutaj...*”, *op. cit.*, s. 74; W. Wnuk, *op. cit.*, s. 286; B. Gancarz, *Polonia, op. cit.*, s. 4.

²⁶ Por. K. Bukowski, *Gaździna Podhala, op. cit.*, s. 20-21; T. Juhas, *Świadectwo* [w:] K. Bukowski, *Jan Paweł II na Podhalu. 20 lat pontyfikatu*, Ludźmierz 1998, s. 88; *Kronika parafii i sanktuarium w Ludźmierzu*, (APL).

²⁷ Informacje można znaleźć na stronie internetowej: <http://www.steugene-parish.org>.

²⁸ Por. A. Ciesielski, *op. cit.*, s. 101. K. Bukowski, *Gaździna Podhala, op. cit.*, s. 18.

²⁹ Obecni byli generał brygady Fryderyk Czekaj, major Henryk Muszyński, przedstawiciele parlamentu, władz wojewódzkich i samorządowych, duchowieństwo oraz żołnierze garnizonu. Do przywrócenia patronatu Matki Boskiej Ludźmierskiej przyczynili się, ze strony wojskowej: dowódca 21 Brygady Strzelców Podhalańskich pułkownik Henryk Dziewiątka, ksiądz Władysław Kozicki, kapelan brygady oraz proboszcz garnizonu Rzeszów, ksiądz komandor podpułkownik Leon Szot; zaś ze strony regionu Podhala: kustosz sanktuarium, ksiądz prałat Tadeusz Juhas oraz wójt Białego Dunajca, Jan Gąsienica Walczak. [Informacja sporządzona w oparciu o wywiad własny oraz Kronikę parafii i sanktuarium w Ludźmierzu, (APL)].

³⁰ Por. K. Bukowski, *Gaździna Podhala, op. cit.*, s. 18.

³¹ Literacki opis Władysława Orkana, zawarty w powieści *W roztokach* (1903), pozwala poznać sposoby pielgrzymowania, por. K. Bukowski, *Gaździna Podhala, op. cit.*, s. 88-102, 111.

³² Obecny kustosz sanktuarium w Ludźmierzu, ks. Tadeusz Juhas, pochodzący ze Starego Bystrego, wioski położonej na Podhalu, wspomina z dzieciństwa: „*Z okien domu rodzinnego przypatrywałem się ludziom udającym się pieszo, konnymi zaprzęgami: półkoscami, „platformami” czy też honorowo – „po gazdowsku”, powozami do Ludźmierza na odpust. Wiedziałem, że są to pielgrzymi z Cichego, Ratułowa, Miętustwa, Nowego Bystrego,*

Dzianisza, Witowa”, T. Juhas, *Świadectwo*, [w:] K. Bukowski, *Jan Paweł II na Podhalu. 20 lat pontyfikatu, Ludźmierz 1998*, s. 88; por. K. Bukowski, *Gaździna Podhala, op. cit.*, s. 185.

³³ Por. J. Popiel, *Odpust w Ludźmierzu*, „Tygodnik Powszechny” 30, 1962, s. 1-2. *Statystyka podana za Kronika parafii i sanktuarium w Ludźmierzu*, (APL).

³⁴ Znajdujemy świadectwo, że od 1986 roku do sanktuarium przybywają na coroczną pielgrzymkę pątnicy z Rabki. Przeważnie przyjeżdżają autobusami. Z pobliskiego Nowego Targu czciciele Matki Boskiej idą z pielgrzymką do sanktuarium; por. *Kronika parafii i sanktuarium w Ludźmierzu*, (APL).

³⁵ W roku 1986, na początku października przyszła 700 osobowa grupa pątników z Poniec w dekanacie rabczańskim. Starsi przyjechali furmankami lub samochodami. Przybyła prawie cała parafia. Prosilili przez wstawiennictwo Królowej Podhala, aby otrzymali pozwolenie na budowę kościoła. Do swej miejscowości wracali pieszo, modląc się i śpiewając po drodze; por. *Kronika parafii i sanktuarium w Ludźmierzu*, (APL).

³⁶ Por. *ibidem*.

³⁷ Por. *ibidem*.

³⁸ Studiując zapisy w kronice zauważono, że wygasł zwyczaj pielgrzymki ludzi pracy do sanktuarium ludźmierskiego, zapoczątkowany w drugiej połowie lat 80. ubiegłego wieku. Być może było to podyktowane zmianami polityczno-ekonomicznymi, jakie zaszły w regionie Podhala, gdzie zwiększyło się bezrobocie po przekształceniach w zakładach obuwniczych „Podhale”.

³⁹ W roku jubileuszu 2000 lat chrześcijaństwa do sanktuarium przyjechało 8 grup z miejscowości Porąbka Uszewska (diecezja tarnowska). W tym samym roku przyjechali pielgrzymi z Lubrza k. Prudnika, by zapoznać się z miejscem kultu MBL. Od 1997 roku bowiem w ich parafialnym kościele znajduje się figura Królowej Podhala, por. *Kronika parafii i sanktuarium w Ludźmierzu*, (APL).

⁴⁰ A. Jackowski podaje trasy szlaków wiodących poprzez miejsca pielgrzymkowe. Ważną jest tutaj obserwacja na temat „punktów węzłowych” szlaków pielgrzymkowych. Kraków jest punktem, gdzie zbiegają się trzy szlaki, a Kalwaria Zebrzydowska, gdzie spotykają się dwa szlaki. Wskazane przez nas dwie główne trasy można porównać z szlakami nr XV i XVI, zamieszczonymi przez autora, por. A. Jackowski, *Pielgrzymki i turystyka religijna w Polsce*, Warszawa 1991, s. 79-84.

⁴¹ Por. *Kronika parafii i sanktuarium w Ludźmierzu*, (APL). Na uwagę zasługuje fakt, że pielgrzymi z Francji, z parafii Auterive, Venerque i Grenade sur Garonne, a także młodzież niemiecka z parafii Baintd i pielgrzymi z bratniej parafii Novot ze Słowacji gościli u mieszkańców Ludźmierza kilkakrotnie, zawiązując wzajemną przyjaźń.

⁴² *Kronika Parafii i sanktuarium w Ludźmierzu*, (APL) wymienia kapłanów pracujących w Watykanie, Rzymie, w nuncjaturach (Tokio, New Dehli, La Paz – chodzi o jedną osobę), w Venerque (Francja), Stabio i Lugano (Szwajcaria), Rio de Janerio (Brazylia), Munster (USA). Oczywiście, jest to szczególnie i kronikarz tylko wzmiankuje koncelebrujących kapłanów bez prowadzenia specjalnego rejestru.

⁴³ Z tego okresu pochodzą świadectwa wskazujące, że największym odpustem przed I wojną światową, pod względem liczby pątników, było święto Narodzenia NMP (8 września): „Dnia 8 września zgromadziły się w Ludźmierzu tysiące ludu polskiego z Podhala, Orawy, Spisza i z dalsza. Dzień Narodzenia NMP skupia w Ludźmierzu co roku tysiące wiernych. Jest to największy na Podhalu odpust”. Wniebowzięcie NMP zaś określano jako „główny odpust na Podhalu”, por. „Gazeta Podhalańska” 34, 1913; 33, 1915; 34, 1917; por. K. Bukowski, *Gaździna Podhala*, op. cit., s. 185.

⁴⁴ List przechowywany jest w APL; zob. B. Skoczeń-Marchewka, *Na 600-lecie biją dzwony. Kult Matki Boskiej Ludźmierskiej*, Kraków 1995, s. 18-19.

⁴⁵ W. Orkan, *W roztokach* (1903), fragment cytowany za K. Bukowski, *Gaździna Podhala*, op. cit., s. 103, 110 oraz 185.

⁴⁶ Por. J. Popiel, *Odpust w Ludźmierzu*, „Tygodnik Powszechny” 30, 1962, s. 1-2.

⁴⁷ Por. T. Juhas, *Świadectwo*, [w:] K. Bukowski, *Jan Paweł II na Podhalu*, op. cit., s. 87; APL.

⁴⁸ Por. J. Guzdek (red.), *Informator Archidiecezji Krakowskiej 2000*, Kraków 2000, s. 381; APL (sprawozdanie za rok 2000).

⁴⁹ Na temat procesu inkulturacji por. L.J. Luzbetak, *Kościół a kultury. Nowe perspektywy w antropologii misyjnej*, Warszawa 1998, s. 83-87.

⁵⁰ *II Polski Synod Plenarny, Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła*, nr 69-70.

⁵¹ Por. J. Popiel, *Odpust w Ludźmierzu*, „Tygodnik Powszechny” 30, 1962, s. 1-2.

⁵² W konstytucji *Gaudium et spes* czytamy, że Kościół poznawał konkretne kultury, badał je i starał się głębiej rozumieć, aby mógł tym skuteczniej prowadzić dzieło ewangelizacji. „*Trwając przy własnej tradycji, a równocześnie świadomy swojej powszechnej misji, jest zdolny wchodzić w związek z różnymi formami kultury, przez co ubogaca się zarówno sam Kościół, jak i różne kultury*”, por. *Sobór Watykański II, Gaudium et spes*, nr 58.

⁵³ Poetka z Białki Tatrzańskiej, Hanka Nowobilska, w wierszu „*Na uroczystość w Ludźmierzu*”, napisanym na tę w okoliczność, wyraziła wież wiary i podhalańskiej kultury w obrazie *Panny Maryi pasącej na niebieskich halach owce „jak śwarna juhaska*”, por. K. Bukowski, op. cit., s. 19, 155.

⁵⁴ Por. *Kronika parafii i sanktuarium w Ludźmierzu*, (APL). W herbie powiatu nowotarskiego znajduje się element ludźmierski, jakim jest berło Królowej Podhala. Poczta polska wprowadziła 14 sierpnia 2001 r. znaczek z Matką Boską Ludźmierską.

⁵⁵ Por. *Kronika parafii i sanktuarium w Ludźmierzu*, (APL).

⁵⁶ Por. Jan Paweł II, *List na uroczystość 600-lecia kultu Matki Boskiej Ludźmierskiej*, „*L'Osservatore Romano*” 21, 9, 2000, s. 54-55; por. *Kronika parafii i sanktuarium w Ludźmierzu*, (APL).

Pilgrimages to Sanctuary of Our Lady in Ludźmierz (SUMMARY)

The Sanctuary in Ludźmierz is a particular testimony of how in the region of Podhale, Spisz and Orawa the Christian faith was developing. The article shows a short history of the sanctuary and describes how the pilgrim movement to the shrine grew in the past. Three crucial events were underlined: the coronation of the statue of the Queen of Podhale (15 August 1963), the visit of John Paul II in Nowy Targ (8 June 1979) and the praying of rosary with participation of John Paul II (7 June 1997). The role of the local culture was stressed in the cult of Our Lady in Ludźmierz. Attention was paid to describing the forms of pilgrimages to the sanctuary and the traditional Marian devotions used by pilgrims.

The pilgrim movement to the shrine of the Queen of Podhale began in the 17th century to achieve the developed forms in the 20th century. The sanctuary became an important centre of the Marian cult for Cracow dioceses and for Catholic Church in Poland. The emigrants from the Podhale region promote the devotion to Our Lady of Ludźmierz. Pastoral initiatives and works developed the sanctuary and assure that the pilgrim movement to Ludźmierz will continue in the third millennium.

*ks. Andrzej Dobrzyński, dr
Kraków*

